

PIOTR DZIERŻANOWSKI

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych

ORCID: 0009-0000-4111-7596

dzierzanowski@pism.pl

Nierównowagi w gospodarce ChRL a napięcia w relacjach z USA

Internal Imbalances in the Chinese Economy and Sino-American Tensions

Słowa kluczowe:

Chiny, ChRL, Stany
Zjednoczone, USA,
nierównowagi gospodarcze,
wojna handlowa, nadprodukcja,
polityka przemysłowa

Keywords:

China, PRC, United
States, USA, economic
imbalances, trade
war, overproduction,
industrial policy

Nierównowagi w gospodarce ChRL a napięcia w relacjach z USA

Nierównowagi w gospodarce ChRL są zaplanowaną cechą wynikającą z przyjętego modelu rozwoju. Wraz ze wzrostem gospodarczym rozwiązania te stają się jednak anachroniczne i szkodliwe zarówno dla gospodarki ChRL jak i jej partnerów handlowych, w tym USA. Ze względu na zakorzenienie nierównowag w systemie politycznym i gospodarczym przeprowadzenie reformy będzie trudnym wyzwaniem dla Komunistycznej Partii Chin. Handel z Chinami w obecnym modelu wywołuje jednak negatywne konsekwencje gospodarcze, społeczne i polityczne w USA i jest nieakceptowalny dla tego państwa. Doprowadziło to do wzrostu napięć i wybuchu wojny handlowej w pierwszej połowie 2025 r. Rozwiązania nieobejmujące źródła problemów, czyli systemu zaplanowanych nierównowag, nie doprowadzą do uczynienia relacji handlowych obopólnie korzystnymi, a jedynie odsuną problem w czasie.

Internal Imbalances in the Chinese Economy and Sino-American Tensions

Imbalances in the Chinese economy are its planned feature, resulting from the development model PRC chose. Due to China's economic growth they became out-of-date and are not conducive to harmonious development domestically, at the same time being detrimental to China's trade partners, including the U.S. They are deeply rooted in the economic and political system of the country, making potential reforms difficult for Chinese Communist Party. At the same, trade with China brings about negative economic, social and political effects for the U.S. and continuation of the relationship without changes seems unacceptable for Americans. It has led to rising tensions and a trade war in the first half of 2025. Any solutions not addressing the root cause of the problem – planned imbalances in China's economy – will not make the trade relationship beneficial for both sides again and will amount merely to pushing the problem further in time.

Wstęp

Geneza i charakterystyka problemu badawczego

Od momentu liberalizacji gospodarczej w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych Komunistyczna Partia Chin (KPCh) prowadzi politykę państwa rozwojowego (*developmental state*), wzorowaną na doświadczeniach Japonii, Korei Południowej, Singapuru, Tajwanu czy Hongkongu. Jej założeniem jest wykorzystywanie rynku jako instrumentu, a nie celu polityki państwa, co prowadzi do głębokich ingerencji w procesy gospodarcze, a w konsekwencji – do rezultatów, które nie wystąpiłyby naturalnie. Doświadczenia rozwoju gospodarczego po drugiej wojnie światowej pokazały, że oparcie się na aktywnej polityce przemysłowej, wybieranie priorytetowych sektorów i produkcja na eksport mogą przynosić pozytywne efekty dla tempa rozwoju (jeśli odpowiednio się je realizuje, a przy tym ogranicza zjawisko pogoni za rentą – *rent seeking*).

Podstawowe powojenne modele wzrostu gospodarczego, przede wszystkim Harroda-Domara oraz Solowa, wskazują na pozytywną zależność tempa rozwoju od poziomu oszczędności i inwestycji¹. W drugiej połowie XX w. wiele krajów rozwijających się podejmowało politykę mającą na celu zwiększanie oszczędności². Polityka gospodarcza oparta na krajowym finansowaniu i modelu wysokich oszczędności pociąga za sobą ograniczenie konsumpcji, gdyż poziom PKB z założenia równa się konsumpcji, inwestycjom oraz eksportowi netto³. W stosowanym i rozwijanym przez

- 1 Bardziej szczegółowo omawia ten temat Piotr Misztal: P. Misztal, *The Relationship between Savings and Economic Growth in Countries with Different Level of Economic Development*, „E-Finanse. Financial Internet Quarterly” 2011, vol. 7, issue 2, s. 17–29.
- 2 Co do relacji przyczynowo-skutkowej między wysokimi oszczędnościami a wysokim wzrostem pojawiają się różne poglądy. Zob. np. A. Deaton, *Saving and Growth*, [w:] *The Economics of Saving and Growth. Theory, Evidence, and Implications for Policy*, ed. K. Schmidt-Hebbel, L. Serven, J. Stiglitz, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- 3 Spotyka się również inne ujęcia, ale dla tej pracy najwygodniejszy będzie powyższe. W odróżnieniu od najbardziej popularnej definicji w metodzie wydatkowej zakłada ono podział wydatków rządowych na konsumpcyjne i inwestycyjne oraz przyporządkowanie ich do inwestycji bądź konsumpcji. Podobny przyjmuje Michael Pettis. Zob. np. M. Pettis, *What Will It Take for China's GDP to Grow at 4–5 Percent over the Next Decade?*, „Carnegie Endowment for International Peace” [online], 4 XII 2023 [dostęp: 16 II 2025]: <<https://carnegieendowment.org/china->

ChRL wschodnioazjatyckim modelu rozwojowym, który zakłada mobilizację kapitału na rynku krajowym poprzez zwiększenie oszczędności, zmobilizowane oszczędności krajowe dystrybuuje się zgodnie z polityką państwa w systemie bezpośrednich i pośrednich subsydiów dla produkcji⁴.

Wskutek prowadzenia tej polityki gospodarka ChRL charakteryzuje się zasadniczymi nierównowagami makroekonomicznymi, przede wszystkim dysproporcją między wysokim poziomem oszczędności i produkcji a niską konsumpcją. Ze względu na szybki wzrost gospodarczy Chin⁵ i coraz głębszą integrację tego kraju ze światową gospodarką zachodzące tam procesy wewnętrzne coraz silniej oddziałują na partnerów handlowych ChRL. Skutkuje to rosnącą krytyką opartego na nierównowagach wewnętrznych modelu w środowiskach naukowych, eksperckich oraz politycznych⁶.

Założenia teoretyczne i cel artykułu

Szersze dostrzeżenie wskazanego problemu zbiega się w czasie ze wzrostem napięć politycznych między USA a Chinami oraz ze zmianami w myśleniu o międzynarodowych stosunkach gospodarczych, które nie są postrzegane wyłącznie jako przestrzeń szans, ale również źródło zagrożeń. Choć każda z poszczególnych kwestii składających się na obecnie występujący

financial-markets/2023/12/what-will-it-take-for-chinas-gdp-to-grow-at-4-5-percent-over-the-next-decade?lang=en>. Kwestię finansowania w ChRL produkcji przemysłowej kosztem konsumpcji wprost dostrzega administracja USA: *2024 Report to Congress on China's WTO Compliance*, United States Trade Representative, [b.m.w.], January 2025, s. 11.

- 4 Zob. np. M. C. Klein, M. Pettis, *Trade Wars Are Class Wars. How Rising Inequality Distorts the Global Economy and Threatens International Peace*, Yale University Press, New Haven 2020; *Commission Staff Working Document on Significant Distortions in the Economy of the People's Republic of China for the Purposes of Trade Defence Investigations*, European Commission, Brussels, 10 IV 2024, SWD(2024) 91 final.
- 5 W 1978 r., w momencie przejścia władzy przez Deng Xiaopinga PKB Chin w cenach bieżących wynosiło według danych Banku Światowego ok. 150 mld dol., w 2001 r., czyli w momencie wejścia Chin do WTO – 136 bln, a w 2024 – 1874 bln.
- 6 Zob. np.: *2024 Report...*; *2025 National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers*, United States Trade Representative, Washington, March 2025; M. C. Klein, M. Pettis, *Trade...*; *Commission Staff Working Document...*; P. Navarro, *The Case for Fair Trade*, [w:] *Mandate for Leadership. The Conservative Promise*, The Heritage Foundation, Washington 2023; R. Lighthizer, *No Trade Is Free. Changing Course, Taking on China, and Helping America's Workers*, Broadside Books, New York 2023.

problem jest dobrze opisana naukowo (wewnętrzny system gospodarczy ChRL, rywalizacja amerykańsko-chińska, zagrożenia płynące z zależności gospodarczych), to brakuje prac podejmujących problematykę relacji między nimi. W celu wypełnienia tej luki niniejszy artykuł osadzony został w ramach międzynarodowej ekonomii politycznej, pozwalającej na połączenie rozważań dotyczących zjawisk gospodarczych i interesów politycznych. Przyjęto w nim założenie, że kluczem do zrozumienia amerykańsko-chińskiego konfliktu jest model państwa rozwojowego⁷, który celowo faworyzuje inwestycje wobec konsumpcji i traktuje subsydia jako racjonalne gospodarstwo (w przeciwieństwie do teorii neoliberalnych, co do zasady przeciwnych ingerencjom w rynek). Drugim przyjętym założeniem jest to, że interesy elit ChRL mogą wyjaśnić rozwiązania przyjmowane obecnie przez chińskie państwo lepiej niż racjonalne przesłanki polityki gospodarczej. Założenie to wynika z braku zdecydowanych korekt w polityce gospodarczej pomimo spowolnienia wzrostu PKB Chin w ostatnich latach.

Głównym celem artykułu jest wyciągnięcie wniosków na temat przyczynowo-skutkowego związku między wewnętrzną organizacją gospodarki Chin a zaostrzającymi się napięciami w relacjach tego państwa z USA. W konsekwencji celami szczegółowymi będą: zbadanie i opis zjawiska nierównowag oraz ich roli w systemie gospodarczym i politycznym ChRL, ocena społecznych i politycznych konsekwencji rywalizacji handlowej z ChRL dla Stanów Zjednoczonych oraz analiza możliwych strategii rozwiązania eskalującego problemu.

Realizacja powyższych celów sprowadza się do odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. W jaki sposób wewnętrzne nierównowagi w gospodarce ChRL (wysoki poziom inwestycji i produkcji przy niskiej konsumpcji) podtrzymywane są przez jej system polityczny i gospodarczy?
2. Jakie konsekwencje ekonomiczne, społeczne i polityczne wynikają dla USA z dostępu ChRL do globalnego systemu wolnego handlu?
3. Jaki jest związek przyczynowo-skutkowy między utrzymującymi się nierównowagami w ChRL a eskalacją napięć w relacjach tego państwa z USA?

7 Dokładny opis polityki zarządzania rynkiem w krajach Azji Wschodniej, na doświadczeniach których bazują Chiny, przedstawił Robert Wade: R. Wade, *Governing the Market. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*, Princeton University Press, Princeton 1990.

4. Jakie są możliwości rozwiązania obecnych problemów i które z nich niosą największe ryzyko eskalacji?

Artykuł został ustrukturyzowany zgodnie z przyjętymi celami i pytaniami badawczymi. Pierwsza część opisuje zjawisko nierównowag w gospodarce ChRL. Druga zawiera dyskusję o ich roli w systemie polityczno-gospodarczym Chin, co jest niezbędne do odpowiedzi na pytanie o możliwość dokonania szybkich korekt. Trzecia dotyczy widocznych w USA konsekwencji wzmożonego handlu z Chinami po ich akcesji do WTO. Czwarta omawia zaś możliwe strategie rozwiązania eskalującego problemu. Podsumowanie tekstu stanowią wnioski, perspektywy oraz postulaty co do kierunków dalszych badań.

Nierównowagi w gospodarce ChRL – opis zjawiska

Jak wskazano wyżej, system gospodarczy ChRL opiera się na stymulowaniu produkcji przemysłowej kosztem dochodów gospodarstw domowych. Ważnym narzędziem do realizacji tego celu były do niedawna interwencje walutowe, obniżające kurs juana i prowadzące do relatywnego podniesienia cen produktów importowanych oraz spadku cen eksportowanych chińskich towarów na rynkach zagranicznych⁸. Wzrost kosztów importu jest niekorzystny dla gospodarstw domowych (będących importerami netto) i zwiększa relatywną atrakcyjność krajowych produktów, a więc i popyt na nie. Pozycja pracowników w gospodarce ChRL jest bezpośrednio osłabiana przez brak niezależnych i efektywnych związków zawodowych⁹ oraz brak prawa do strajku¹⁰. Trudności te pogłębia brak niezależnego sądownictwa, które zapewniałoby realizację istniejących praw pracowniczych. W Chinach istnieje także problem pracy przymusowej, do której z naruszeniem praw człowieka wykorzystywani są szczególnie Ujgurzy i inni muzuł-

8 Obecnie interwencje tego typu nie są konieczne, gdyż ze względu na problemy chińskiej gospodarki oraz napięcia handlowe w relacjach z USA juan jest naturalnie tani, a władze ChRL od około dwóch lat dążą do spowolnienia jego deprecjacji. Zob. np. K. M. Sutter, M. D. Sutherland, *China's Economy: Current Trends and Issues*, Congressional Research Service, Washington, 11 II 2025 (IF11667), s. 2.

9 2024 Report..., s. 47; 2025 National..., s. 83.

10 Zostało ono usunięte z konstytucji ChRL w 1982 r. i od tego czasu możliwość strajku nie jest prawnie chroniona.

manie z Sinciangu. Jednym z celów tych praktyk jest ograniczanie kosztów pracy dla przedsiębiorstw¹¹. Amerykański *Uyghur Forced Labor Prevention Act* wprowadza wrzuszalne domniemanie, że towary wytwarzane w tym regionie powstają przy jej wykorzystaniu¹². Problemem pozostaje również *hukou*, czyli system zameldowania, który ogranicza możliwość swobodnej migracji pracowników. Może być on wykorzystywany jako narzędzie represji, a przy tym uniemożliwia nieoficjalnym migrantom wewnętrznym dostęp do usług publicznych: edukacji dla dzieci, ochrony zdrowia czy ubezpieczeń społecznych. Wymusza zatem zwiększanie oszczędności i zmniejszanie bieżącej konsumpcji w celu samodzielnego zapłacenia za te usługi, i to pomimo uiszczania stosownych opłat publicznoprawnych. Brak wolnej konkurencji oraz duża rola państwa na rynku bankowym (a przed 1984 r. faktyczny monopol Banku Ludowego Chin) wymuszają zaś na gospodarstwach domowych lokowanie środków w produkty finansowe oprocentowane niżej, niż wynikałoby to z realiów rynkowych, tak by zmobilizowane środki mogły być przeznaczane na kredyty dla sektora produkcyjnego.

Subsydia do produkcji są charakterystyczną cechą chińskiej gospodarki i przyjmują różne formy. W sektorze motoryzacyjnym dokładną analizę tych praktyk przeprowadziła m.in. Komisja Europejska (KE), w ramach dochodzenia dotyczącego subsydiów na rynku pojazdów elektrycznych w ChRL¹³. Obejmowały one różne działania, w tym preferencyjne finansowanie przez banki państwowe i prywatne (na zlecenie władz publicznych), bezpośrednie dotacje gotówkowe od władz publicznych czy preferencyjne warunki korzystania z gruntów. KE stwierdziła również subsydia rzeczowe. Wzięte pod uwagę przedsiębiorstwa korzystały także z preferencyjnego traktowania podatkowego¹⁴. Ze względu na zakończenie dochodzenia KE subsydia w obszarze produkcji pojazdów elektrycznych są obecnie

- 11 E. Bacon, *The Link between Trade and Human Rights: Combating Human Rights Abuses in Xinjiang*, „The Georgetown Law Journal” 2024, vol. 112, No. 5, s. 1212.
- 12 2024 Annual Report to Congress of the U.S.-China Economic and Security Review Commission, U.S. Government Publishing Office, Washington 2024, s. 412.
- 13 Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2024/2754 z dnia 29 października 2024 r. nakładające ostateczne cło wyrównawcze na przywóz nowych pojazdów elektrycznych o napędzie akumulatorowym przeznaczonych do przewozu osób pochodzący[ch] z Chińskiej Republiki Ludowej, Dz.Urz. UE, L 2024/2754, 29 X 2024.
- 14 Tamże; Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2024/1866 z dnia 3 lipca 2024 r. nakładające tymczasowe cło wyrównawcze na przywóz nowych pojazdów elektrycznych

szczególnie dobrze przebadane i udokumentowane, ale podobne mechanizmy prawdopodobnie stosowane są również w innych sektorach. Jest to skutkiem działania chińskiego systemu planowania gospodarczego i jest dostrzegane przez administrację USA w analizach amerykańsko-chińskich relacji gospodarczych¹⁵. Ponadto zgodnie z chińskimi regulacjami dotyczącymi zamówień publicznych zamawiający zobowiązani są do faworyzowania lokalnych wykonawców, co również zaburza konkurencję, wspierając krajowych producentów kosztem środków publicznych, które mogłyby bardziej optymalnie służyć obywatelom¹⁶. Praktyki tego rodzaju są szczególnie widoczne na rynku urządzeń medycznych, gdzie w 87 proc. postępowań stwierdzono istnienie przeszkód w dostępie dla produktów importowanych¹⁷.

Skutkiem prowadzonej w ten sposób polityki gospodarczej jest wystąpienie zasadniczych nierównowag, przede wszystkim pomiędzy oszczędnościami i produkcją z jednej strony a konsumpcją z drugiej. Chiny mają niski poziom konsumpcji całkowitej¹⁸ (ok. 50 proc. PKB, podczas gdy w Indiach jest to ok. 70 proc., a w krajach OECD – 75–80 proc.). Odpowiada mu także nienaturalnie wysoki poziom inwestycji – niemal 45 proc. PKB wobec ponad 30 proc. w Indiach czy ok. 25 proc. w krajach OECD. Centralnie sterowane inwestycje przekładają się zaś na bardzo wysoki poziom produkcji przemysłowej. ChRL odpowiada obecnie za ok. 30 proc. światowej wartości dodanej w tym obszarze, a jedynie ok. 13 proc. światowej konsumpcji oraz 19 proc.

o napędzie akumulatorowym przeznaczonych do przewozu osób pochodzący[ch] z Chińskiej Republiki Ludowej, Dz.Urz. UE, L 2024/1866, 4 VII 2024.

15 2024 Report..., s. 19, 37; 2024 Annual..., s. 37.

16 2025 National..., s. 58–60, 89–90.

17 Sprawozdanie Komisji na podstawie art. 5, ust. 3 rozporządzenia (UE) 2022/1031 dotyczące postępowania wyjaśniającego zgodnie z Instrumentem Zamówień Międzynarodowych w sprawie środków i praktyk Chińskiej Republiki Ludowej stosowanych na rynku zamówień publicznych na wyroby medyczne, Komisja Europejska, Bruksela, 14 I 2025, COM(2025) 5 final; *Factual Findings of the IPI Investigation on the Procurement Market for Medical Devices in the People's Republic of China*, European Commission, Brussels, 14 I 2025, SWD(2025) 2 final; 2025 National..., s. 89–90.

18 Tj. konsumpcji prywatnej oraz tzw. konsumpcji rządowej według definicji Banku Światowego: *Metadata Glossary*, „World Bank Group” [online, dostęp: 16 II 2025]: <<https://databank.worldbank.org/metadataglossary/all/series>>.

światowego PKB. 26-procentowy udział produkcji przemysłowej w chińskim PKB istotnie przekracza światową średnią, która wynosi ok. 15 proc.¹⁹

Zakorzenie nierównowag w systemie politycznym i gospodarczym ChRL

Kwestie instytucjonalne i prawne

Ograniczone nierównowagi nie są w przyjętym przez ChRL modelu gospodarczym problemem, a jego zaplanowaną cechą, która przyczyniła się do bezprecedensowego wzrostu gospodarczego w tym kraju w ostatnich dekadach. Założeniem jest jednak akceptacja nadwyżek produkcyjnych (czyli bilansowanie gospodarki) przez partnerów handlowych. Nierównowagi w gospodarce ChRL były dla nich akceptowalne, gdy była ona zasadniczo mniejsza – przekładały się wówczas na niskie ceny towarów przemysłowych, ale nie prowadziły do głębokiej dezindustrializacji, co obecnie jest poważnym i dostrzeganym ryzykiem, powodującym odpowiedź polityczną USA i Unii Europejskiej (UE)²⁰. Szybkie zmiany nie będą jednak możliwe ze względu na głębokie zakorzenie systemu nierównowag w chińskim prawie oraz systemie politycznym.

Etatyzm gospodarczy jest wprost postulowany w konstytucji ChRL²¹. Jej preambuła określa wysiłki na rzecz budowy socjalizmu o chińskiej specyfice jako główne zadanie narodu, a drogą do tego celu ma być podążanie za marksizmem-leninizmem, a także teoriami Mao Zedonga, Deng Xiaopinga i Xi Jinpinga, sformułowaną przez Jiang Zemina myślą trzech reprezentacji oraz koncepcją naukowego rozwoju autorstwa Hu Jintao. Choć preambuła nie ustanawia praw i obowiązków, to w jej świetle

19 Wszystkie dane za: *World Development Indicators*, „World Bank Group” [online, dostęp: 16 II 2025]: <<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>>.

20 P. Dzierżanowski, *Nierównowagi w gospodarce ChRL a przyszłość handlu międzynarodowego*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 12 XII 2024 (Biuletyn, 186 (2996)): <[https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%20186%20\(2996\)%2012%20grudnia%202024%20r.pdf](https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%20186%20(2996)%2012%20grudnia%202024%20r.pdf)> [dostęp: 25 III 2025]; J. Szczudlik, *Przełomowa decyzja UE – ostateczne cła na chińskie samochody elektryczne*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 4 X 2024 (Komentarz, 64/2024): <<https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Komentarz/Komentarz%20PISM%20nr%2064-2024.pdf>> [dostęp: 25 III 2025].

21 Zob. np. *2024 Report...*

interpretowana musi być całość aktu prawnego. W części normatywnej ustawy zasadniczej, a precyzyjnie w art. 6, czytamy: „Podstawę socjalistycznego systemu gospodarczego Chińskiej Republiki Ludowej stanowi socjalistyczna społeczna własność środków produkcji, tj. własność ogólnonarodowa i kolektywna własność ludu pracującego”. W konstytucji ChRL zakorzeniony jest również system nierównowag gospodarczych, art. 14 stanowi bowiem: „Państwo odpowiednio określa wielkość akumulacji i konsumpcji, biorąc pod uwagę interesy kolektywów i osób indywidualnych, na podstawie rozwoju produkcji stopniowo poprawia poziom materialny i kulturalny życia narodu”²². Przepisy te nie zobowiązują władz publicznych do prowadzenia określonej polityki gospodarczej, ale ustanawiają wiodącą rolę państwa w gospodarce, a w kontekście przytoczonego fragmentu preambuły – pośrednio czynią podążanie za modelem rozwojowym opisanym w rozdziale 1 obowiązkiem konstytucyjnym²³. Główna rola państwa w gospodarce wzmacniana postanowieniami kluczowych aktów prawnych niższego rzędu, np. kodeksu cywilnego ChRL, chińskiego prawa spółek czy regulacji dotyczących spółek skarbu państwa²⁴.

Regulacje prawne znajdują swoje odzwierciedlenie w chińskim systemie planowania gospodarczego. Plany nie są co prawda prawnie wiążące, ale mają kluczowe znaczenie dla koordynacji działań na różnych poziomach, a ich realizacja jest kluczowym czynnikiem awansu w strukturach partyjnych i administracyjnych²⁵, co jest szczególnie istotne w związku z obecnością przedstawicieli KPCh na stanowiskach kierowniczych w przedsiębiorstwach państwowych i prywatnych²⁶. Plany służą realiza-

22 *Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012.

23 Obowiązek ten nie musiałby być w praktyce realizowany przez kierownictwo KPCh ze względu na brak narzędzi efektywnego sankcjonowania jego niewykonywania. Możliwość wyinterpretowania go z konstytucji ChRL potwierdza jednak jego doniosłość prawną i polityczną.

24 Dokładny opis tej kwestii zawarty został w: *Commission Staff Working Document...*, s. 10–11.

25 O. Melton, *China's Five-Year Planning System: Implications for the Reform Agenda. Testimony for the U.S.-China Economic and Security Review Commission*, [Washington], 22 IV 2015, s. 5: <<https://www.uscc.gov/sites/default/files/Melton%20-%20Written%20Testimony.pdf>> [dostęp: 31 VII 2025].

26 *2024 Report...*, s. 6.

cji długoterminowych priorytetów władz, odzwierciedlanych m.in. w inicjatywach strategicznych, takich jak Made in China 2025²⁷ czy Inicjatywa Pasa i Szlaku (BRI)²⁸. Głównymi dokumentami w zakresie planowania gospodarczego są plany pięcioletnie. W ostatnich latach obejmują one nie tylko kwestie ściśle gospodarcze, ale także pokrewne, np. dotyczące środowiska naturalnego, rozwoju technologicznego czy urbanizacji. Ogólne kierunki są następnie uściślane w ramach sieci planów niższego rzędu, które dzielą się zarówno horyzontalnie – na dotyczące konkretnej problematyki (poszczególnych sektorów, np. stali czy energii, oraz kwestii przekrojowych, np. rynku pracy czy rozwoju handlu), jak i w ramach różnych poziomów zarządzania: centralnego, prowincjonalnego i lokalnego. W rezultacie ogólne kierunki polityki wyznaczane w ramach długofalowych strategii oraz głównego planu pięcioletniego dają impuls do tworzenia zgodnych z nimi szczegółowych planów dotyczących konkretnych kwestii na poziomie lokalnym, zawierających szczegółowe wskaźniki realizacji, które następnie operacjonalizowane są w ramach programów wykonawczych²⁹.

Bariery dla reform – ekonomia polityczna i cele strategiczne KPCh

Nacisk na wykonywanie planów, a nie osiąganie korzystnych celów przez władze lokalne, stwarza zachętę do inwestycji w konkretne sektory niezależnie od ich opłacalności. Słaba koordynacja na poziomie regionalnym prowadzi zaś do zaostrej konkurencji między inwestycjami w tych samych sektorach i tworzenia nadwyżek mocy produkcyjnych. Mechanizm ten zadziałał np. w produkcji paneli słonecznych po 2010 r., gdy 31 z 34 prowincji uznało ten sektor za priorytetowy, co doprowadziło do jego nieracjonalnego rozrostu, a w rezultacie do wykorzystania mocy produkcyjnych na poziomie zaledwie 23 proc. na początku 2024 r.³⁰ Podobne

27 Jest ona bardzo krytykowana przez amerykańską administrację jako szkodliwa dla partnerów handlowych ChRL. Zob. np.: *2024 Report...*, s. 31–33; *2025 National...*, s. 48–50.

28 Trzeba przy tym pamiętać o trudnościach w definiowaniu BRI, a zwłaszcza wchodzących w jej skład projektów.

29 O. Melton, *China's...*, s. 3.

30 Z. Liu, *China's Real Economic Crisis: Why Beijing Won't Give Up on a Failing Model*, „Foreign Affairs” 2024, September/October. Niskie wykorzystanie mocy produkcyjnych może być sygnałem nadprodukcji. Zob. np. J. P. Meltzer, M. M. Pearson, *How the US Should Address Chinese Overcapacity and Its Impact on International Trade*,

problemy wystąpiły również w branży akumulatorów litowo-jonowych czy wafla krzemowych³¹. Nadmierna konkurencja powoduje, że przedsiębiorstwa zmuszone są rywalizować przede wszystkim wielkością produkcji, nie mając możliwości inwestowania w udoskonalanie produktów. Prowadzi to do wojen cenowych oraz działania wielu przedsiębiorstw na skraju opłacalności, co z kolei uniemożliwia podnoszenie wynagrodzeń pracowników (zarówno na poziomie mikro, jak i makro), gdyż groziłoby to falą bankructw i kryzysem gospodarczym. Jest to realne ryzyko, zwłaszcza w obliczu szybkiego wzrostu udziału przedsiębiorstw przynoszących straty w całkowitej ich liczbie, który w latach 2018–2024 podwoił się z ok. 14 do ok. 28 proc.³² Warto tu jednak podkreślić, że choć przyjęty model wzrostu rodzi wskazane trudności, to również jego reforma wiązałaby się z ryzykiem, co będzie obniżać skłonność władz do jej przeprowadzenia i zrównoważenia gospodarki.

Wskazany problem pogłębia przyjęta strategia wyjścia z trudności związanych ze spowolnieniem po pandemii COVID-19 oraz kryzysem na rynku nieruchomości i powiązanej z nim budowy infrastruktury. Te dwa sektory w szczytowym momencie odpowiadały bezpośrednio i pośrednio za ponad 30 proc. chińskiego PKB, znacząco przewyższając wskaźniki w gospodarkach rozwiniętych³³. Odpowiedź władz ChRL na kryzys w tych branżach skupiła się na stymulowaniu podaży w przemyśle, co prowadzi do pogłębienia problemu nadprodukcji³⁴. Przyczyny wyboru takiej strategii nie są jasne, acz jedną z nich z pewnością jest chęć zbudowania dominującej

„Brookings Institution” [online], 21 IX 2023 [dostęp: 9 X 2025]: <<https://www.brookings.edu/articles/how-the-us-should-address-chinese-overcapacity-and-its-impact-on-international-trade>>. W niektórych sytuacjach nadprodukcja może jednak również występować mimo wykorzystania mocy produkcyjnych na normalnym poziomie. Zob. np. 2024 *Report...*, s. 8.

31 C. Boullenois, A. Kratz, D. H. Rosen, *Overcapacity at the Gate*, „Rhodium Group” [online], 26 III 2024 [dostęp: 23 IV 2025]: <<https://rhg.com/research/overcapacity-at-the-gate>>.

32 A. Al-Haschimi, T. Spital, *The Evolution of China's Growth Model: Challenges and Long-Term Growth Prospects*, „ECB Economic Bulletin” 2024, No. 5, s. 10.

33 K. Rogoff, Y. Yang, *Rethinking China's Growth*, „Economic Policy” 2024, vol. 39, No. 119, s. 5–6: <<https://doi.org/10.1093/epolic/eiae022>> [dostęp: 31 VII 2025].

34 A. Al-Haschimi, T. Spital, *The Evolution...*, s. 22.

pozycji chińskich przedsiębiorstw w priorytetowych sektorach, np. pojazdów elektrycznych, robotyki, IT, nowoczesnych materiałów czy urządzeń medycznych – zgodnie ze strategią Made in China 2025. Powodzenie tego planu mogłoby pozwolić chińskiej gospodarce na przyspieszenie wzrostu, ale jak wspomniano, już obecnie prowadzi do wzrostu napięć z partnerami handlowymi z UE i USA.

Zbilansowanie gospodarki utrudniać będą także przyczyny leżące w ekonomii politycznej ChRL. Wschodnioazjatycki model rozwojowy dobrze sprawdza się w państwach autorytarnych, gdyż z jednej strony umożliwia ekstrakcję nadwyżek od pracowników, a z drugiej, obniżając ich pozycję ekonomiczną, ogranicza ich niezależność polityczną³⁵. *A contrario* relatywne polepszenie pozycji gospodarczej obywateli zmniejszy ich zależność od państwa i może prowadzić do negatywnych dla KPCh konsekwencji politycznych³⁶. Przy założeniu, że szersza reforma chińskiej gospodarki prawdopodobnie musiałaby obejmować także polepszenie jakości sądownictwa, ograniczenie systemu *hukou* czy zmniejszenie roli przedsiębiorstw państwowych, podjęcie przez chińskie władze adekwatnych działań będzie w najbliższym czasie trudną decyzją.

Poważne zmiany w chińskim modelu gospodarczym byłyby również kosztowne ekonomicznie, co zagrażałoby stabilności sektora produkcyjnego, który korzysta obecnie z subsydiów. W obliczu problemów w chińskiej gospodarce podejmowanie ryzykownych działań przez władze, zwłaszcza poniżej szczebla centralnego, jest mało prawdopodobne³⁷. Ze względu na ważną rolę sektora prywatnego w finansowaniu pożyczkowych potrzeb

35 O zależnościach między kształtem instytucji politycznych i gospodarczych oraz ich wzajemnym wpływie szeroko pisali Daron Acemoglu i James Robinson: D. Acemoglu, J. Robinson, *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown, New York 2012.

36 Zależność ta nie jest jednak przesądzona, trzeba bowiem pamiętać, że zakładana wcześniej relacja między wzrostem zamożności obywateli ChRL (czyli poprawą ich sytuacji gospodarczej w ujęciu bezwzględny) a ich asertywnością polityczną nie zaszła mimo szybkiego wzrostu PKB *per capita* w ostatnich dekadach.

37 Y. Tan, *The Chinese Communist Party's Plans to Tighten Discipline Could Have Unintended Consequences*, „Peterson Institute for International Economics” [online], 15 V 2023 [dostęp: 23 IV 2025]: <<https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/2023/chinese-communist-partys-plans-tighten-discipline-could-have>>.

lokalnych władz³⁸ nieuniknione w razie ograniczenia subsydiów pogłębienie jego problemów miałyby też negatywny wpływ na ich finanse.

Możliwe także, że władze ChRL uznają obniżony poziom wzrostu za akceptowalny koszt realizacji celów strategicznych, przede wszystkim osiągnięcia silniejszej pozycji w światowej rywalizacji technologicznej, a być może również dążenia do większej niezależności gospodarczej. Uzależnianie partnerów handlowych od dostaw z Chin może być użytecznym elementem polityki zagranicznej, a ChRL wykorzystywała już w ostatnich latach swoje atuty gospodarcze do realizacji celów politycznych³⁹. Dominacja przemysłowa jest też korzystna dla sytuacji w dziedzinie bezpieczeństwa, gdyż w razie konfliktu zbrojnego to przede wszystkim baza przemysłowa odpowiada za poziom produkcji zbrojeniowej.

Choć chiński model rozwojowy przestaje spełniać swoją rolę w stymulowaniu wzrostu krajowej gospodarki, jest on głęboko zakorzeniony w systemie instytucjonalnym i politycznym, ekonomii politycznej oraz potrzebach strategicznych państwa. Jego reforma byłaby ryzykowna i wymagałaby poważnego wysiłku. Pozostaje zatem mało prawdopodobnym krokiem tak długo, jak władze ChRL postrzegają alternatywne rozwiązania jako mniej destabilizujące.

Konsekwencje dla USA

Działanie gospodarki ChRL jest niekompatybilne ze światowym systemem wolnego handlu, który opiera się na założeniach wolnorynkowych. Choć ograniczenie subsydiów było jednym z warunków przyjęcia Chin do Światowej Organizacji Handlu (WTO), to problemy z osiągnięciem tego celu występo-

38 Zob. np. *People's Republic of China. Selected Issues*, International Monetary Fund, Washington, August 2024 (IMF Country Report, 24/276): <<https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/CR/2024/English/1chnea2024004-print-pdf.ashx>> [dostęp: 2 X 2025].

39 Obecnie szczególnego znaczenia nabiera kwestia ograniczania przez eksportu metali ziem rzadkich. Zob. np. *China Tightens Rare Earth Export Controls*, „Reuters” [online], 9 X 2025 [dostęp: 11 X 2025]: <<https://www.reuters.com/world/china/china-tightens-rare-earth-export-controls-2025-10-09>>. Wcześniej przymus ekonomiczny był jednak stosowany wobec szeregu innych państw, np. Australii i Litwy.

wały już w pierwszych latach po ich akcesji⁴⁰. Nierynkowe praktyki ChRL prowadziły do szeregu sporów w ramach WTO⁴¹. Powolny i niemający narzędzi przymusowego wykonywania orzeczeń system rozwiązywania sporów w tej organizacji nie mógł jednak doprowadzić do istotnych zmian w polityce Chin. Stało się to ważną przyczyną frustracji USA, które w 2019 r. doprowadziły do paraliżu Organu Apelacyjnego, a co za tym idzie – niemożności uzyskiwania ostatecznych rozstrzygnięć w ramach systemu⁴².

Wpływ pierwszego szoku chińskiego na sytuację w USA

Gospodarcze skutki sytuacji, w której ChRL korzystała z uprzywilejowanego dostępu do rynku USA, nie dostosowując swojej polityki wewnętrznej do standardów wolnorynkowych i zasad WTO⁴³, widoczne były w tzw. pierwszym szoku chińskim. Obejmował on szybki wzrost importu prostych

40 R. S. Eckaus, *China's Exports, Subsidies to State-Owned Enterprises and the WTO*, „China Economic Review” 2006, vol. 17, No. 1, s. 9–13; <<https://doi.org/10.1016/j.chieco.2005.04.003>> [dostęp: 31 VII 2025]; 2024 Report..., s. 2.

41 Zob. m.in.: *DS394: China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds394_e.htm>; *DS395: China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds395_e.htm>; *DS398: China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds398_e.htm>; *DS419: China – Measures Concerning Wind Power Equipment*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds419_e.htm>; *DS413: China – Certain Measures Affecting Electronic Payment Services*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds413_e.htm>; *DS414: China – Countervailing and Anti-Dumping Duties on Grain Oriented Flat-Rolled Electrical Steel from the United States*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds414_e.htm>.

42 P. Dzierżanowski, *Rozwiązywanie sporów w WTO wobec paraliżu Organu Apelacyjnego*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 28 III 2024 (Biuletyn, 48 (2858)): <[https://pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2048%20\(2858\)%2028%20marca%202024%20r.pdf](https://pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2048%20(2858)%2028%20marca%202024%20r.pdf)> [dostęp: 23 IV 2025]; 2024 Report..., s. 2, 10.

43 Problemem dla USA pozostawało nie tylko nieprzestrzeganie przez ChRL konkretnych postanowień umów tworzących WTO, ale także szerokie odrzucenie przez ten kraj wolnego rynku na rzecz etatyzmu. Zob. np. 2024 Report..., s. 18.

produktów przemysłowych do krajów rozwiniętych po akcesji Chin do WTO w 2001 r.⁴⁴ Jednocześnie nie spełniły się oczekiwania co do możliwości zwiększenia eksportu do Chin, który pozwoliłby na tworzenie miejsc pracy w nowoczesnym przemyśle w krajach rozwiniętych, a zatem ograniczenie negatywnego skutku netto lub uzyskanie pozytywnych rezultatów dla zatrudnienia w przemyśle ogółem. Dynamiczny wzrost importu z Chin i brak odpowiadającego mu wzrostu eksportu spowodował też powiększanie się deficytu USA w handlu towarowym z tym krajem⁴⁵.

Dokładne oszacowanie konsekwencji zwiększonego handlu z ChRL dla amerykańskiego rynku pracy utrudnia szereg współwystępujących z nim zjawisk, m.in. szybkie zmiany technologiczne czy rosnący handel w ramach NAFTA, a następnie USMCA z Meksykiem i Kanadą. Niektórzy badacze oceniają, że handel z Chinami mógł prowadzić do ubytku nawet ok. 4 mln miejsc pracy w USA, ze względu na ich likwidację (w związku z konkurencją chińskich przedsiębiorstw i *offshoringiem*), brak możliwości ich utworzenia wobec konkurencji z ChRL oraz spadek zapotrzebowania na usługi dla sektora produkcyjnego⁴⁶. W przemyśle meblarskim, mocno eksponowanym na konkurencję z ChRL, zatrudnienie w ciągu ostatnich 25 lat spadło o połowę – z ok. 680 tys. osób w sierpniu 2000 r. do ok. 340 tys. w sierpniu 2025⁴⁷. W skali całego kraju wyrównał to wzrost dostępności pracy w usługach, ale skutki przesunięcia były dotkliwe zarówno dla regionów, jak i na poziomie osobistym dla pracowników. Badania pokazują, że regiony o wysokiej ekspozycji

44 D. Autor [i in.], *Importing Political Polarization? The Electoral Consequences of Rising Trade Exposure*, „The American Economic Review” 2020, vol. 110, No. 10, s. 3139–3183; <<https://doi.org/10.1257/aer.20170011>> [dostęp: 31 VII 2025].

45 R. Scott, Z. Mokhiber, *Growing China Trade Deficit Cost 3.7 Million American Jobs between 2001 and 2018*, Economic Policy Institute, Washington 2020, s. 4–5; <<https://files.epi.org/pdf/181374.pdf>> [dostęp: 23 IV 2025].

46 Tamże, s. 7–9. Dla lat 1995–2011 bardziej konserwatywne szacunki przedstawił m.in. Robert Feenstra i Akira Sasahara. Według ich analizy handel z ChRL odpowiadał za utratę ok. 2 mln miejsc pracy w USA, przy czym generalnie cały handel zagraniczny wciąż miał pozytywny wpływ na amerykański rynek pracy. R. C. Feenstra, A. Sasahara, *The „China Shock”, Exports and U.S. Employment: A Global Input–Output Analysis*, „Review of International Economics” 2018, vol. 26, No. 5, s. 35; <<https://doi.org/10.1111/roie.12370>> [dostęp: 16 II 2025].

47 *All Employees, Furniture and Related Product Manufacturing (CES3133700001)*, „Federal Reserve Bank of St. Louis” [online], 11 X 2025 [dostęp: 13 IX 2025]; <<https://fred.stlouisfed.org/series/CES3133700001>>.

zycji na konkurencję z Chin doświadczyły większej skali zamknięć zakładów pracy, ograniczenia liczby miejsc pracy w przemyśle oraz spadków wskaźnika aktywności zawodowej i cen nieruchomości. W ich przypadku nie sprawdziły się też hipotezy, że redukcja zatrudnienia w jednym sektorze powinna prowadzić do wzrostu zatrudnienia w innych, a podstawowym mechanizmem adaptacji było ograniczenie aktywności zawodowej⁴⁸. Skutki te obserwowano zwłaszcza w regionach, gdzie pracownicy byli relatywnie słabo wykształceni, a gospodarka mało zdywersyfikowana⁴⁹. Negatywne następstwa dla rynku pracy widać było zwłaszcza w stanach Środkowego Zachodu, Południa oraz Północnego Wschodu (poza wybrzeżem), podczas gdy na wybrzeżach ograniczył je wzrost zatrudnienia w innych sektorach, przede wszystkim w usługach. Trudności te przełożyły się na poziom osobisty: długotrwały spadek wynagrodzeń pracowników, spadek liczby zawieranych małżeństw, przyrost liczby samotnych rodziców i dzieci żyjących w biedzie, wzrost nadużywania alkoholu i narkotyków oraz zwiększone kwoty transferów socjalnych⁵⁰. Ze względu na specyfikę amerykańskiego rynku pracy zatrudnienie w usługach jest również mniej stabilne niż w przemyśle, gdzie związki zawodowe mają silniejszą pozycję. Występują także bardziej widoczne podziały między specjalistami wysokiej klasy (np. w usługach prawnych, finansowych czy medycynie) a pracownikami o niskich kwalifikacjach (np. w sektorze HoReCa). Doprowadziło to do sytuacji, w której korzyści ze zwiększonego handlu z ChRL w postaci niższych cen artykułów przemysłowych odnosi całe społeczeństwo, a straty skoncentrowane są w poszczególnych grupach, co pogłębia problem nierówności w USA⁵¹.

Polaryzacja polityczna w USA jako skutek nierównowag gospodarczych w ChRL

Korelacja problemów gospodarczych i społecznych z nasilaniem się polaryzacji i ekstremizmu politycznego jest jednym z podstawowych założeń ekonomii politycznej. W pogarszających się warunkach ograniczenie

48 D. Autor, D. Dorn, G. Hanson, *On the Persistence of the China Shock*, „Brookings Papers on Economic Activity” 2021, No. 2, s. 1–2: <<https://doi.org/10.1353/eca.2022.0005>> [dostęp: 31 VII 2025].

49 Tamże, s. 32.

50 Tamże, s. 18–20.

51 D. Dorn, P. Levell, *Trade and Inequality in Europe and the US*, Institute of Labor Economics, Bonn 2021 (IZA Discussion Paper Series, 14914), s. 9–23.

interakcji z członkami innych grup staje się racjonalną strategią redukcji ryzyka, przy czym przyjęcie takiej postawy przez część populacji może prowadzić do wzrostu polaryzacji społecznej ogółem⁵². Ze względu na rosnące przekonanie o braku dobrej woli drugiej strony poprawa warunków ekonomicznych nie będzie zaś prowadzić do szybkiego odwrócenia tendencji polaryzacyjnych i antypluralistycznych⁵³. Korelację polaryzacji politycznej w USA z większą ekspozycją na konkurencję z towarami importowanymi z ChRL potwierdzają badania empiryczne. Polaryzacja w badanym okresie wynikała nie z zaostrzania się poglądów wybranych członków Kongresu, a z wybierania nowych, bardziej radykalnych przedstawicieli⁵⁴, zarówno po stronie Partii Demokratycznej, jak Partii Republikańskiej, co doprowadziło do wzrostu znaczenia Partii Herbacianej, a następnie ruchu MAGA i sukcesów wyborczych Donalda Trumpa. W latach 2004–2015 w amerykańskiej populacji udział osób o poglądach umiarkowanych spadł wśród badanych z 48,6 do 37,7 proc. O 2,7 p.p. wzrosła liczba respondentów o poglądach liberalnych, a o 8,2 p.p. – o poglądach konserwatywnych. Znalazło to odbicie w ideologicznej orientacji członków Kongresu: Republikanie stali się tam zasadniczo bardziej konserwatywni, a Demokraci – nieco bardziej liberalni⁵⁵. Rezultaty te widoczne są szczególnie w bardziej eksponowanych na konkurencję importową okręgach wyborczych⁵⁶. W wyborach prezydenckich z lat 2000–2016 ekspozycja na handel z ChRL w konkretnych okręgach skorelowana była z rosnącym poparciem dla kandydatów Partii Republikańskiej⁵⁷.

USA odczuwają negatywne skutki zwiększonej konkurencji handlowej z ChRL na poziomach gospodarczym, społecznym oraz politycznym. W związku z tym priorytetem politycznym staje się zapobiegnięcie podobnym następstwom obserwowanego już obecnie drugiego szoku chiń-

52 A. J. Stewart, N. McCarty, J. J. Bryson, *Polarization under Rising Inequality and Economic Decline*, „Science Advances” 2020, vol. 6, No. 50, s. 1–2: <<https://doi.org/10.1126/sciadv.abd4201>> [dostęp: 16 II 2025].

53 Tamże, s. 6.

54 D. Autor [i in.], *Importing...*, s. 3.

55 Tamże, s. 7–10.

56 Tamże, s. 26.

57 Tamże, s. 30–31.

skiego, tj. zastąpienia produkcji w krajach rozwiniętych importem z Chin w obszarach nowoczesnych technologii, takich jak pojazdy elektryczne, robotyka, sztuczna inteligencja, zaawansowane półprzewodniki czy samoloty cywilne, produkowanych zgodnie ze strategią Made in China 2025. Problem ten nabiera szczególnego znaczenia w kontekście rosnących trudności gospodarczych w ChRL. Spowolnienie gospodarcze Chin związane z problemami sektora nieruchomości (spadkiem cen, który negatywnie wpływa na poziom zamożności gospodarstw domowych, a co za tym idzie – na nastroje konsumentów), trudne doświadczenia polityki zero COVID⁵⁸ oraz globalne kryzysy gospodarcze i polityczne przyczyniają się do dalszego obniżenia popytu, a co za tym idzie – zwiększają nierównowagi gospodarcze. Prowadzi to do pogłębienia problemu nadprodukcji, tj. niemożliwości wchłonięcia przez lokalny rynek produkowanych towarów, a w ślad za tym do zwiększania zapasów, które nie mogą znaleźć nabywców, oraz bardzo niskiej inflacji⁵⁹. Dalsze przyjmowanie przez USA rosnących nadwyżek produkcyjnych z ChRL jest mało prawdopodobne, motywowane politycznie rozwiązanie problemu może być nieoptymalne dla światowej gospodarki, jak też gospodarek USA i Chin.

Możliwości rozwiązania problemu, potencjał nacisku na ChRL i dotychczasowe działania USA

Nierównowagi w chińskiej gospodarce są problemem wynikającym z polityki państwa, a nie naturalnych procesów gospodarczych. Powinny być więc traktowane jako kwestia polityczna, a nie ekonomiczna. Rozwiązanie problemu wymaga głębokiej korekty polityki ChRL, co będzie trudne dla kierownictwa KPCh. Brak odpowiednich kroków ze strony Pekinu był jedną z kluczowych przyczyn wybuchu amerykańsko-chińskiej wojny handlowej w pierwszym półroczu 2025 r. Nałożenie na towary z ChRL dodatkowych ceł w wysokości dochodzącej do 145 proc., a następnie zawieszenie

58 M. Przychodniak, *Fiasco polityki zero „COVID” w Chinach*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 3 I 2023 (Biuletyn, 1 (2622)): <[https://pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%201%20\(2622\)%203%20stycznia%202023%20r.pdf](https://pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%201%20(2622)%203%20stycznia%202023%20r.pdf)> [dostęp: 23 IV 2025].

59 C. Boullenois, A. Kratz, D. H. Rosen, *Overcapacity...*, s. 3.

części z nich⁶⁰ należy postrzegać jako otwarcie negocjacji, a nie rozwiązanie problemu. Strony będą negocjować ostateczne rozstrzygnięcia pod groźbą odwieszenia ceł, co przypomina taktykę stosowaną w negocjacjach z Chinami przez pierwszą administrację Trumpa. Wówczas jednak tylko groźono nakładaniem ceł, natomiast obecnie są wprowadzone, a USA szuka przewagi negocjacyjnej w możliwości ich odwieszenia.

Najmniej destrukcyjnym rozwiązaniem, niewymagającym głębokich zmian makroekonomicznych w ChRL, byłaby rozbudowa sektora usług publicznych na wielką skalę, zwłaszcza ochrony zdrowia i edukacji. Prowadziłoby to do zwiększenia udziału w PKB konsumpcji rządowej⁶¹, a zatem również konsumpcji całkowitej. Rezultatem takich kroków byłaby poprawa pozycji ekonomicznej pracowników, którzy mieliby dostęp do wysokiej jakości usług publicznych i nie musieliby płacić za nie z własnych środków, a jednocześnie utrzymanie kontroli państwa nad tą częścią dochodu narodowego. Rozwiązanie to byłoby więc atrakcyjne dla kierownictwa KPCh, jednak nie ma obecnie sygnałów, by miało być zastosowane. Warto tu jednak zaznaczyć, że poprawa sytuacji ekonomicznej obywateli, nawet pod kontrolą państwa, mogłaby w średniej i długiej perspektywie prowadzić do zwiększania ich aspiracji politycznych.

W przypadku braku dobrowolnego zbilansowania chińskiej gospodarki możliwe jest odwieszenie ceł i kontynuacja wojny handlowej, amerykańscy politycy i administracja postrzegają bowiem ChRL jako mało konstruktywnego partnera⁶². Sytuacja ta byłaby jednak destrukcyjna dla gospodarek obu krajów. Wobec znacznie wyższego poziomu PKB *per capita* w USA, wyższego poziomu rozwoju gospodarczego oraz kompetencji władz publicznych i większych możliwości zadłużania się, a z drugiej strony bieżących problemów gospodarczych ChRL, zwłaszcza nierentowności wielu przedsiębiorstw, USA prawdopodobnie będą w stanie wytrwać w tym kon-

60 Zob. D. Wnukowski, *Rozejm w wojnie handlowej USA-Chiny*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 14 V 2025 (Biuletyn, 55 (3058)): <[https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2055%20\(3058\)%2014%20maja%202025%20r.pdf](https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2055%20(3058)%2014%20maja%202025%20r.pdf)> [dostęp: 11 X 2025].

61 Według Banku Światowego są to wszystkie bieżące wydatki władz publicznych na towary i usługi (w tym pensje pracowników), ale z wyłączeniem rządowych nakładów inwestycyjnych, np. w sektorach infrastruktury czy zbrojeń.

62 P. Navarro, *The Case...*; R. Lighthizer, *No Trade...*; 2024 Report...

flikcie dłużej⁶³. Może to prowadzić do kolejnych negocjacji i w rezultacie przynajmniej częściowego zbilansowania relacji handlowych, a być może również gospodarki Chin na poziomie wewnętrznym. To pierwsze spowoduje głównie przesunięcia handlowe i nie będzie stabilnym rozwiązaniem. Dotychczasowe skupianie się administracji Trumpa na bilateralnych deficytach handlowych niesie jednak ryzyko, że będzie ono preferowane. Wewnętrzne zbilansowanie gospodarki ChRL nastąpi natomiast dopiero wówczas, gdy kierownictwo KPCh uzna ryzyko związane z kontynuacją wojny handlowej za większe niż omówione w niniejszym tekście ryzyko wynikające z reform. Jeśli przedłużający się konflikt nie zostanie wstrzymany w związku z problemami gospodarczymi, społecznymi i politycznymi w USA, może doprowadzić do recesji i długoterminowego spadku tempa wzrostu PKB w Chinach. Konsekwencją byłoby zmniejszenie ich udziału w światowym PKB i produkcji przemysłowej, zwłaszcza gdyby kryzys dotknął przede wszystkim tego sektora, co jest wysoce prawdopodobne ze względu na jego zależność od eksportu. Pozwoliłoby to na przynajmniej częściowe ograniczenie negatywnych skutków nierównowag w gospodarce ChRL dla jej partnerów handlowych, ale prowadziłoby również do spowolnienia globalnego wzrostu gospodarczego.

Najbardziej negatywnym i niebezpiecznym scenariuszem jest podjęcie przez chińskie władze prób stymulowania gospodarki poprzez inwestycje w obszarze bezpieczeństwa. Pozwoliłoby to na utworzenie dobrze płatnych miejsc pracy w przemyśle zbrojeniowym, co krótkoterminowo byłoby korzystne zarówno dla tego sektora, jak i pracowników⁶⁴. Jednocześnie KPCh zachowałaby ścisłą kontrolę nad zachodzącymi procesami, a poprawa stanu wyposażenia armii byłaby korzystna z perspektywy polityki bezpieczeństwa. Obecnie widoczne są zwiększone inwestycje w zbrojenia,

63 Ich słabością pozostaje jednak niestabilność rynków finansowych, która prawdopodobnie była najważniejszym czynnikiem prowadzącym do ograniczenia ambicji w wojnie handlowej rozpoczętej w kwietniu 2025 r. Ważną kwestią będzie również poziom determinacji podlegających regularnej weryfikacji wyborczej władz USA do kontynuowania sporu, który w krótkim terminie powoduje negatywne i odczuwalne społecznie konsekwencje.

64 Podobne zjawiska obserwowane były w ostatnich latach w Rosji, w związku ze zwiększoną produkcją na potrzeby wojska w następstwie agresji na Ukrainę.

a wydatki na cele wojskowe rosną dużo szybciej niż chińskie PKB⁶⁵. Wybór tego kierunku działania nie prowadziłby jednak do zbilansowania gospodarki ani długoterminowego rozwiązania jej problemów – byłyby to z założenia działania obliczone na odsunięcie problemu w czasie. Doprowadziłyby do sytuacji, w której w perspektywie średnioterminowej ChRL dysponowałyby dużą ilością nowoczesnego uzbrojenia przy pogarszającej się sytuacji gospodarczej. Nie można wykluczyć, że z punktu widzenia KPCh racjonalne stałoby się podjęcie agresywnych działań w sferze bezpieczeństwa, np. wobec Tajwanu czy na Morzu Południowochińskim. Umożliwiłoby to przejście gospodarki na model wojenny, czyli zaostrzenie kontroli państwa i ograniczenie oczekiwań społeczeństwa, a jednocześnie oparcie legitymacji władzy na nacjonalizmie, a nie dobrobycie⁶⁶.

Wnioski i perspektywy badawcze

System nierównowag gospodarczych w ChRL jest elementem strategii państwa rozwojowego, obecnym w instytucjonalnej, politycznej oraz gospodarczej strukturze państwa. Zakorzeniony jest on tam w regulacjach prawnych oraz systemie planowania gospodarczego. Ze względu długą historię tych rozwiązań istnieją grupy interesu dążące do ich utrzymania, a ewentualna reforma wiązałaby się z koniecznością dostosowania strukturalnego gospodarki i byłaby bardzo kosztowna. Godziłaby w interesy elit i zagrażała stabilności systemu politycznego ChRL.

65 J. Shi, *China Says Rising Military Budget „Reasonable” in Face of „Complex Security Environment”*, „South China Morning Post” [online], 9 III 2025 [dostęp: 22 III 2025]: <<https://www.scmp.com/news/china/military/article/3301686/china-says-rising-military-budget-reasonable-face-complex-security-environment>>.

66 Trzeba jednak zwrócić uwagę, że trajektoria ta, choć prawdopodobna, nie jest przesądzona. Zwiększanie wydatków zbrojeniowych prowadziło do pogłębiania obecnych problemów z nadprodukcją i jako takie będzie niepożądane co najmniej przez decydentów oceniających obecne trudności podobnie jak autor niniejszego artykułu. Wymagałoby to także zwiększenia wydatków budżetowych oraz zadłużenia, co w obliczu spowolnienia gospodarczego jest niepożądane, zwłaszcza jeśli środki pozyskane ze wzrostu zadłużenia przeznacza się na inwestycje nieproduktywne. Mogłoby też wywołać reakcję innych państw regionu, które analogicznie zwiększyłyby swoje wydatki zbrojeniowe, co wpływałoby negatywnie na sytuację bezpieczeństwa ChRL. Nie można obecnie przesądzić, czy i na ile kwestie te będą miały znaczenie dla kierownictwa KPCh.

Dalsze istnienie systemu nierównowag stało się jednak w ostatnich latach nieakceptowalne dla partnerów handlowych Chin, zwłaszcza USA. Wraz z innymi trudnościami we wzajemnych relacjach generuje to spór polityczny. Ze względu na skalę problemów, brak przekonania Stanów Zjednoczonych o możliwości prowadzenia z Chinami negocjacji w dobrej wierze⁶⁷ oraz brak woli Pekinu do dokonania korekt (mimo świadomości problemu nadprodukcji co najmniej od 2007 r.⁶⁸) w pierwszej połowie 2025 r. nastąpiła szybka eskalacja konfliktu. Związek między systemem nierównowag napędzających nadprodukcję i dezindustrializację partnerów handlowych a rosnącymi napięciami politycznymi ma charakter przyczynowo-skutkowy.

Obecny spór między Chinami i Stanami Zjednoczonymi ma cechy wojny handlowej, która może się przerodzić w długotrwały konflikt i prowadzić do przynajmniej częściowego *decouplingu*, czyli rozłączenia obu gospodarek⁶⁹. W perspektywie średnioterminowej brak wspólnych konstruktywnych działań stron może doprowadzić do sytuacji, w której dla kierownictwa KPCh logicznym wyjściem będzie eskalacja, łącznie z prowokacjami lub wywołaniem konfliktu zbrojnego. Konieczne jest zatem rozpatrywanie problemu nierównowag w gospodarce ChRL już dziś, jako kwestii dotyczącej szeroko pojętego bezpieczeństwa, która w przyszłości może zagrozić stabilności regionu, a w związku z udzielaniem przez Chiny szerokiego wsparcia gospodarczego i politycznego Rosji po jej agresji na Ukrainę – wywołać skutki

67 Zob. np. P. Dzierżanowski, *Sprawiedliwy handel zamiast wolnego handlu – zmiana w polityce USA*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 18 III 2025 (Biuletyn, 35 (3038)): <[https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn%20PISM%20nr%2035%20\(3038\)%2018%20marca%202025%20r.pdf](https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn%20PISM%20nr%2035%20(3038)%2018%20marca%202025%20r.pdf)> [dostęp: 22 III 2025].

68 W marcu tego roku premier ChRL Wen Jiabao określił chiński wzrost jako niestabilny, niebilansowany, nieskoordynowany i niemożliwy do utrzymania w dłuższej perspektywie. Wypowiedź ta jest powszechnie interpretowana jako przyznanie, że już w tym czasie ChRL była zdaniem decydentów zbyt mocno zależna od eksportu. Zob. np. *IMF Survey: China's Difficult Rebalancing Act*, „International Monetary Fund” [online], 12 IX 2007 [dostęp: 22 III 2025]: <<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/socar0912a>>. Nieudane próby stymulacji popytu wewnętrznego podejmowane były wielokrotnie w następnych latach.

69 Cła w wysokości przekraczającej 100 proc., wprowadzone już przecież przez obie strony w kwietniu 2025 r., ale następnie zawieszone, doprowadziłyby do nieopłacalności wymiany w ramach znakomitej większości towarów.

także w Europie⁷⁰. Ewentualna rezygnacja USA ze zdecydowanych działań utrzyma zaś problem nierównowag w gospodarce ChRL, a co za tym idzie, doprowadzi do spadku pozycji USA i UE w światowej gospodarce (a także ich pozycji politycznej), przynajmniej do czasu naturalnego zatrzymania się wzrostu ChRL wskutek procesów demograficznych i wskazanych wyżej niewydajnych rozwiązań w zarządzaniu gospodarczym⁷¹.

W dalszych badaniach nad opisywanym zagadnieniem korzystne byłoby oszacowanie potencjalnego wpływu wzrostu wydatków zbrojeniowych ChRL na gospodarkę i system polityczny tego państwa. Chiny mają potencjał do destabilizowania sytuacji bezpieczeństwa w skali globalnej, więc dostrzeżenie wczesnych sygnałów negatywnych zjawisk i potencjalnie niebezpiecznych scenariuszy byłoby pożyteczne zarówno z perspektywy badawczej, jak i praktyki stosunków międzynarodowych.

Pożądane byłyby również studia dotyczące rozwiązywania przez ChRL problemów gospodarczych z uwzględnieniem podziału zysków i strat w ramach elit. Mogłyby one prowadzić do wniosków na temat możliwego rozwoju sytuacji wokół nierentownych przedsiębiorstw, zwłaszcza w kontekście nasilającej się rywalizacji amerykańsko-chińskiej i możliwości zaostrzenia się problemów gospodarczych w Chinach. Warto też rozważyć przeprowadzenie ekonomicznych i politologicznych badań wpływu relacji z ChRL na kraje europejskie oraz Polskę, a także próbę zdefiniowania ich interesów wobec napięć amerykańsko-chińskich.

Bibliografia

Acemoglu D., Robinson J., *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown, New York 2012.

Al-Haschimi A., Spital T., *The Evolution of China's Growth Model: Challenges and Long-Term Growth Prospects*, „ECB Economic Bulletin” 2024, No. 5.

70 P. Dzierżanowski, M. Przychodniak, *Gospodarcze wsparcie ChRL dla Rosji po inwazji na Ukrainę*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 28 I 2025 (Raport PISM): <https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Raport/Raport%20Gospodarcze%20wsparcie%20ChRL%20dla%20Rosji%20po%20inwazji%20na%20Ukrain%C4%99_.pdf> [dostęp: 22 III 2025].

71 Ten scenariusz nie jest jednak pewny ze względu na możliwe zmiany technologiczne i rozwój kompetencji Chin w sektorach o wysokiej wartości dodanej.

- All Employees, Furniture and Related Product Manufacturing (CES3133700001)*, „Federal Reserve Bank of St. Louis” [online], 11 X 2025 [dostęp: 13 IX 2025]: <<https://fred.stlouisfed.org/series/CES3133700001>>.
- Autor D., Dorn D., Hanson G., *On the Persistence of the China Shock*, „Brookings Papers on Economic Activity” 2021, No. 2: <<https://doi.org/10.1353/eca.2022.0005>> [dostęp: 31 VII 2025].
- Autor D., Dorn D., Hanson G., Majlesi K., *Importing Political Polarization? The Electoral Consequences of Rising Trade Exposure*, „The American Economic Review” 2020, vol. 110, No. 10: <<https://doi.org/10.1257/aer.20170011>> [dostęp: 31 VII 2025].
- Bacon E., *The Link between Trade and Human Rights: Combating Human Rights Abuses in Xinjiang*, „The Georgetown Law Journal” 2024, vol. 112, No. 5.
- Boullenois C., Kratz A., Rosen D. H., *Overcapacity at the Gate*, „Rhodium Group” [online], 26 III 2024 [dostęp: 23 IV 2025]: <<https://rhg.com/research/overcapacity-at-the-gate>>.
- China Tightens Rare Earth Export Controls*, „Reuters” [online], 9 X 2025 [dostęp: 11 X 2025]: <<https://www.reuters.com/world/china/china-tightens-rare-earth-export-controls-2025-10-09>>.
- Commission Staff Working Document on Significant Distortions in the Economy of the People's Republic of China for the Purposes of Trade Defence Investigations*, European Commission, Brussels, 10 IV 2024, SWD(2024) 91 final.
- Deaton A., *Saving and Growth*, [w:] *The Economics of Saving and Growth. Theory, Evidence, and Implications for Policy*, ed. K. Schmidt-Hebbel, L. Serven, J. Stiglitz, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- Dorn D., Levell P., *Trade and Inequality in Europe and the US*, Institute of Labor Economics, Bonn 2021 (IZA Discussion Paper Series, 14914).
- DS394: *China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds394_e.htm>.
- DS395: *China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds395_e.htm>.
- DS398: *China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds398_e.htm>.
- DS413: *China – Certain Measures Affecting Electronic Payment Services*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds413_e.htm>.
- DS414: *China – Countervailing and Anti-Dumping Duties on Grain Oriented Flat-Rolled Electrical Steel from the United States*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds414_e.htm>.

- DS419: *China – Measures Concerning Wind Power Equipment*, „World Trade Organization” [online, dostęp: 13 IX 2025]: <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds419_e.htm>.
- Dzierżanowski P., *Nierównowagi w gospodarce ChRL a przyszłość handlu międzynarodowego*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 12 XII 2024 (Biuletyn, 186 (2996)): <[https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%20186%20\(2996\)%2012%20grudnia%202024%20r.pdf](https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%20186%20(2996)%2012%20grudnia%202024%20r.pdf)> [dostęp: 25 III 2025].
- Dzierżanowski P., *Rozwiązywanie sporów w WTO wobec paraliżu Organu Apelacyjnego*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 28 III 2024 (Biuletyn, 48 (2858)): <[https://pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2048%20\(2858\)%2028%20marca%202024%20r.pdf](https://pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2048%20(2858)%2028%20marca%202024%20r.pdf)> [dostęp: 23 IV 2025].
- Dzierżanowski P., *Sprawiedliwy handel zamiast wolnego handlu – zmiana w polityce USA*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 18 III 2025 (Biuletyn, 35 (3038)): <[https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn%20PISM%20nr%2035%20\(3038\)%2018%20marca%202025%20r.pdf](https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn%20PISM%20nr%2035%20(3038)%2018%20marca%202025%20r.pdf)> [dostęp: 22 III 2025].
- Dzierżanowski P., Przychodniak M., *Gospodarcze wsparcie ChRL dla Rosji po inwazji na Ukrainę*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 28 I 2025 (Raport PISM): <https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Raport/Raport%20Gospodarcze%20wsparcie%20ChRL%20dla%20Rosji%20po%20inwazji%20na%20Ukrain%20C4%99_.pdf> [dostęp: 22 III 2025].
- Eckaus R. S., *China's Exports, Subsidies to State-Owned Enterprises and the WTO*, „China Economic Review” 2006, vol. 17, No. 1: <<https://doi.org/10.1016/j.chieco.2005.04.003>> [dostęp: 31 VII 2025].
- The Economics of Saving and Growth. Theory, Evidence, and Implications for Policy*, ed. K. Schmidt-Hebbel, L. Servén, J. Stiglitz, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- Factual Findings of the IPI Investigation on the Procurement Market for Medical Devices in the People's Republic of China*, European Commission, Brussels, 14 I 2025, SWD(2025) 2 final.
- Feenstra R. C., Sasahara A., *The „China Shock”, Exports and U.S. Employment: A Global Input–Output Analysis*, „Review of International Economics” 2018, vol. 26, No. 5: <<https://doi.org/10.1111/roie.12370>> [dostęp: 16 II 2025].
- IMF Survey: China's Difficult Rebalancing Act*, „International Monetary Fund” [online], 12 IX 2007 [dostęp: 22 III 2025]: <<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/socar0912a>>.
- Klein M. C., Pettis M., *Trade Wars Are Class Wars. How Rising Inequality Distorts the Global Economy and Threatens International Peace*, Yale University Press, New Haven 2020.
- Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012.

- Lighthizer R., *No Trade Is Free. Changing Course, Taking on China, and Helping America's Workers*, Broadside Books, New York 2023.
- Liu Z., *China's Real Economic Crisis: Why Beijing Won't Give Up on a Failing Model*, „Foreign Affairs” 2024, September/October.
- Mandate for Leadership. The Conservative Promise*, The Heritage Foundation, Washington 2023.
- Melton O., *China's Five-Year Planning System: Implications for the Reform Agenda. Testimony for the U.S.-China Economic and Security Review Commission*, [Washington], 22 IV 2015: <<https://www.uscc.gov/sites/default/files/Melton%20-%20Written%20Testimony.pdf>> [dostęp: 31 VII 2025].
- Meltzer J. P., Pearson M. M., *How the US Should Address Chinese Overcapacity and Its Impact on International Trade*, „Brookings Institution” [online], 21 IX 2023 [dostęp: 9 X 2025]: <<https://www.brookings.edu/articles/how-the-us-should-address-chinese-overcapacity-and-its-impact-on-international-trade>>.
- Metadata Glossary*, „World Bank Group” [online, dostęp: 16 II 2025]: <<https://data-bankworldbank.org/metadataglossary/all/series>>.
- Misztal P., *The Relationship between Savings and Economic Growth in Countries with Different Level of Economic Development*, „E-Finanse. Financial Internet Quarterly” 2011, vol. 7, issue 2.
- Navarro P., *The Case for Fair Trade*, [w:] *Mandate for Leadership. The Conservative Promise*, The Heritage Foundation, Washington 2023.
- People's Republic of China. Selected Issues*, International Monetary Fund, Washington, August 2024 (IMF Country Report, 24/276): <<https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/CR/2024/English/ichnea2024004-print-pdf.ashx>> [dostęp: 2 X 2025].
- Pettis M., *What Will It Take for China's GDP to Grow at 4-5 Percent over the Next Decade?*, „Carnegie Endowment for International Peace” [online], 4 XII 2023 [dostęp: 16 II 2025]: <<https://carnegieendowment.org/china-financial-markets/2023/12/what-will-it-take-for-chinas-gdp-to-grow-at-4-5-percent-over-the-next-decade?lang=en>>.
- Przychodniak M., *Fiasko polityki zero „COVID” w Chinach*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 3 I 2023 (Biuletyn, 1 (2622)): <[https://pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%201%20\(2622\)%203%20stycznia%202023%20r.pdf](https://pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%201%20(2622)%203%20stycznia%202023%20r.pdf)> [dostęp: 23 IV 2025].
- Rogoff K., Yang Y., *Rethinking China's Growth*, „Economic Policy” 2024, vol. 39, No. 119: <<https://doi.org/10.1093/epolic/eiae022>> [dostęp: 31 VII 2025].
- Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2024/1866 z dnia 3 lipca 2024 r. nakładające tymczasowe cło wyrównawcze na przywóz nowych pojazdów elektrycznych o napędzie akumulatorowym przeznaczonych do przewozu osób pochodzący[ch] z Chińskiej Republiki Ludowej*, Dz.Urz. UE, L 2024/1866, 4 VII 2024.
- Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2024/2754 z dnia 29 października 2024 r. nakładające ostateczne cło wyrównawcze na przywóz nowych pojazdów elektrycznych o napędzie akumulatorowym przeznaczonych do przewozu osób pochodzący[ch] z Chińskiej Republiki Ludowej*, Dz.Urz. UE, L 2024/2754, 29 X 2024.

- Scott R., Mokhiber Z., *Growing China Trade Deficit Cost 3.7 Million American Jobs between 2001 and 2018*, Economic Policy Institute, Washington 2020: <<https://files.epi.org/pdf/181374.pdf>> [dostęp: 23 IV 2025].
- Shi J., *China Says Rising Military Budget „Reasonable” in Face of „Complex Security Environment”*, „South China Morning Post” [online], 9 III 2025 [dostęp: 22 III 2025]: <<https://www.scmp.com/news/china/military/article/3301686/china-says-rising-military-budget-reasonable-face-complex-security-environment>>.
- Sprawozdanie Komisji na podstawie art. 5, ust. 3 rozporządzenia (UE) 2022/1031 dotyczące postępowania wyjaśniającego zgodnie z Instrumentem Zamówień Międzynarodowych w sprawie środków i praktyk Chińskiej Republiki Ludowej stosowanych na rynku zamówień publicznych na wyroby medyczne*, Komisja Europejska, Bruksela, 14 I 2025, COM(2025) 5 final.
- Stewart A. J., McCarty N., Bryson J. J., *Polarization under Rising Inequality and Economic Decline*, „Science Advances” 2020, vol. 6, No. 50: <<https://doi.org/10.1126/sciadv.abd4201>> [dostęp: 16 II 2025].
- Sutter K. M., Sutherland M. D., *China's Economy: Current Trends and Issues*, Congressional Research Service, Washington, 11 II 2025 (IF11667).
- Szczudlik J., *Przełomowa decyzja UE – ostateczne cła na chińskie samochody elektryczne*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 4 X 2024 (Komentarz, 64/2024): <<https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Komentarz/Komentarz%20PISM%20nr%2064-2024.pdf>> [dostęp: 25 III 2025].
- Tan Y., *The Chinese Communist Party's Plans to Tighten Discipline Could Have Unintended Consequences*, „Peterson Institute for International Economics” [online], 15 V 2023 [dostęp: 23 IV 2025]: <<https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/2023/chinese-communist-partys-plans-tighten-discipline-could-have>>.
- [Twenty Twenty-Five] *2025 National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers*, United States Trade Representative, Washington, March 2025.
- [Twenty Twenty-Four] *2024 Annual Report to Congress of the U.S.-China Economic and Security Review Commission*, U.S. Government Publishing Office, Washington 2024.
- [Twenty Twenty-Four] *2024 Report to Congress on China's WTO Compliance*, United States Trade Representative, [b.m.w.], January 2025.
- Wade R., *Governing the Market. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*, Princeton University Press, Princeton 1990.
- Wnukowski D., *Rozejm w wojnie handlowej USA-Chiny*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, [Warszawa], 14 V 2025 (Biuletyn, 55 (3058)): <[https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2055%20\(3058\)%2014%20maja%202025%20or.pdf](https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2055%20(3058)%2014%20maja%202025%20or.pdf)> [dostęp: 11 X 2025].
- World Development Indicators*, „World Bank Group” [online, dostęp: 16 II 2025]: <<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>>.